

УДК 340.75(477)

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.4.2>

ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ В УРСР У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Актуальність статті. З початком війни розпочалася перебудова всього державного механізму радянської держави шляхом повного підпорядкування всіх складових частин суспільства та держави завданням воєнного часу. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 року «Про воєнний стан» [1] на території УРСР вводився надзвичайний стан у формі воєнного стану, згідно з яким уся виконавча влада передавалася військовим органам.

Крім того, в законодавстві тих часів поняття «воєнний стан» не розкриває його правову природу, а також не були задекларовані питання, пов'язані з воєнним станом. Серед них можна виділити такі: відшкодування збитків, завданих під час введення та дії воєнного стану, нагляд за дотриманням законності в умовах воєнного стану, контроль за діяльністю органів виконавчої влади тощо. Аналіз Указу дає змогу побачити великі «білі плями» в розробці питань режиму воєнного стану.

Умови тогочасної війни потребували перебудови, доповнення та нового тлумачення норм кримінального та кримінально-процесуального права. Кримінальне законодавство передбачало перебування СРСР у стані війни. У загальній частині дві норми були пов'язані зі станом війни. Ці норми стосувалися вироку у воєнні часи (можливість відстрочки вироку) та скасування пенсійного забезпечення осіб, які скоїли військові злочини. В особливій частині радянського кримінального права існувало більше норм стосовно воєнного стану. Це були норми, в яких умови воєнного часу були необхідним елементом складу злочину або кваліфікуючою цей склад злочину обставиною, але загалом більшість цих норм стосувалася тільки військових злочинів. У період війни також зазнала змін особлива частина Кримінального кодексу, тобто змін щодо організації та діяльності адвокатури побічно, в аспекті розширення суб'єктивного складу деяких злочинів.

Виклад основного матеріалу. З метою удосконалення запровадження Указу про воєнний стан РНК СРСР 25 червня 1941 року видав Постанову про начальників охорони військового тилу [2]. Згідно із цим Указом внутрішні війська, начальники винищувальних батальйонів, міліція, розташовані в зоні дії військового тилу, були підпорядковані відповідним начальникам охорони військового тилу. Крім того, головними обов'язками начальника охорони військового тилу були наведення порядку в тилу, «чищення» доріг від біженців, боротьба з дезертирами, очищення шляхів сполучення, регулювання підвозом та евакуацією, забезпечення безперервної робо-

ти зв'язку, ліквідування диверсантів тощо. Начальник охорони військового тилу видавав постанови та розпорядження, обов'язкові для виконання всіма партійними, радянськими і господарчими органами.

2 листопада 1942 року Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про утворення надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинських дій німецько-фашистських загарбників та їхніх пособників і заподіяних ними ушкоджень громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам СРСР». Цей нормативний акт вказував, що передбачена комісія має право давати обов'язкові вказівки відповідним органам слідства чи дізнання щодо виконання цими органами дій у сфері діяльності комісії. Тому можна вважати, що цей нормативний акт непрямо врегулював і функціонування міліції як органу дізнання.

В умовах воєнного стану радянське законодавчо зазнало суттєвих змін. Уже в перші дні війни було видано указ Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан» [3], який встановлював, що в місцевостях, оголошених на військовому положенні, всі функції органів державної влади в галузі оборони країни, забезпечення громадського порядку і державної безпеки належать вищому командуванню військових з'єднань. Винні за злочини, вчинені в місцевостях, оголошених на військовому положенні, підлягали притягненню до кримінальної відповідальності за злочинами військового часу. Це своєю чергою означало звуження процесуальних прав обвинуваченого і мінімізацію участі в таких справах адвокатури.

Вніс зміни в діяльність органів адвокатури також Наказ «Про поліпшення роботи юридичних консультацій колегій адвокатів» від 29 серпня 1943 року № 21 [4]. Він деякою мірою коригував організаційну структуру, кадровий склад, зміцнював вплив органів державної влади, партійних організацій на колегії адвокатів. Народному комісаріату юстиції надавалося ще більше повноважень у сфері контролю над інститутом адвокатури.

Підсудність військових трибуналів значно розширилася. На них було покладено розгляд справ про державні злочини, розкрадання державного та суспільного майна, всіх справ про злочини, вчинені військовослужбовцями і т.д. Усім військовим трибуналам надавалося право розглядати справи після закінчення 24 годин після вручення обвинуваченому обвинувального висновку. За умов отримання напередодні дня слухання справи повідомлення від суду президіями колегій і юридичними консультаціями мали виділятися адвокати.

З огляду на надзвичайну ситуацію воєнного часу перед обласними колегіями адвокатів постали такі завдання: надання юридичної допомоги військовослужбовцям, членам їхніх сімей та інвалідам війни, обслуговування «усуспільненого сектора», підвищення якості роботи, грамотний розподіл кадрів у зв'язку зі зміною складу колегії, навчання стажистів, введення дисциплінарного провадження та суспільно-масової правової роботи, яка особливо була актуальна за умов війни.

З огляду на ситуацію того часу, відповідно, змін зазнав склад колегії адвокатів, а саме: вже звичні професійні обов'язки були доповнені новими, також серйозним завданням стала підготовка стажистів для поповнення рядів адвокатів. Відбулося «переналаштування» організаційної системи адвокатури відповідно до вимог воєнного часу: функції колегії розширилися, змінився склад завідувачів структурних одиниць колегії – юридичних консультацій, до надання правової допомоги стали більше залучати стажистів. Ці зміни відображають всю специфіку розвитку адвокатських органів у досліджуваній період.

З початком війни більшість секторів управління адвокатури припинила своє функціонування. Як правило, головним інститутом контролю за діяльністю адвокатів був єдиний ревізор з адвокатури та нотаріату. До завдань ревізорів входила перевірка кадрового стану колегій, характеру проведення виробничих нарад, політичного рівня адвокатів, стану дисципліни, участі в агітації та ін. [5].

У воєнні роки функції членів президії розширилися: на голову президії було покладено загальне управління, розстановка кадрів, розпорядження кредитами, ведення господарства колегії, контроль над досить великим обсягом масово-правової роботи та юридичної роботи з надання допомоги військовослужбовцям. На заступника голови покладалася фінансові питання, гонорарна практика, контроль за якістю роботи, навчання адвокатів і стажистів, заходи з підвищення ідейно-політичного рівня, на першого члена президії – контроль над роботою виробничих нарад, на другого – управління роботою зі стажистами, на третього – ведення дисциплінарної практики [6].

Наказ Народного комісаріату юстиції «Про роботу президії обласних колегій адвокатів», виданий 1 січня 1942 р. закріплював, що плани роботи президії не виконуються, консультації проводяться рідко, члени президії на місця не виїжджають. Ревізори управління народного комісаріату юстиції виявляють низку недоліків у роботі президії колегії: недостатнє врахування дисциплінарних справ, відсутність впорядкованості у звітності, недостатня кількість стажистів, невжиття заходів до підвищення кваліфікації адвокатів. У наступні воєнні роки президія намагалася ліквідувати або мінімізувати вищепераховані недоліки. Відповідно, старалися вживати заходи щодо розширення роботи з молодими адвокатами, заходи з підвищення кваліфікації працівників, посилювався контроль над діяльністю районних юридичних консультацій.

На засіданнях колегії розглядалися складні суперечливі правові питання, скарги районних адвокатів, обговорювалися рішення партійних і радянських органів. Порівняно з передвоєнним періодом кількість проведених за рік засідань скоротилася. Загалом робота президії і раніше оберталася навколо організаційних питань, серед особливостей того часу можна виділити збільшення суспільно-правової діяльності та юридичної роботи з надання допомоги військовослужбовцям, членам їхніх сімей та інвалідам війни. Частіше стали обговорювати роботу юридичних консультацій, знімати і призначати завідувачів.

На основі аналізу архівних матеріалів ми бачимо організаційно-структурні зміни, які відбулися в керівних органах адвокатури в перші роки війни. До них можна зарахувати, по-перше, чисельність президії обласної колегії адвокатів скоротилася, по-друге, часто змінювався склад президії, по-третє, попри це, діяльність керівного органу колегії і всього кадрового корпусу у функціональному відношенні помітно розширилася. По-четверте, спостерігалось деяке послаблення ідеологічного тиску партійних і радянських органів на президії колегії.

Народний комісаріат юстиції приділяв особливу увагу зміцненню первинної ланки адвокатури – юридичних консультацій, стежив за основними напрямками діяльності. Це було пов'язано з необхідністю надання безплатної юридичної допомоги військовослужбовцям, членам їхніх сімей, інвалідам війни, а також зі збільшенням обслуговування «усуспільненого сектора». У воєнний період кількість юридичних консультацій скоротилася. У середньому тут працювало 48 юридичних консультацій, із них 18 міських та 30 районних.

У звітах президій обласних колегій адвокатів підкреслювалося, що більшість завідувачів мають великий досвід адвокатської та судової роботи, але кількість юридичних консультацій, кількість завідувачів та їх рівень освіченості значно знизився, що в першу чергу було пов'язано з перебуванням багатьох адвокатів у лавах Червоної Армії. Президія призначала завідувачами юридичними консультаціями досвідчених адвокатів, попри те, що деякі з них не мали належної юридичної освіти. У воєнні роки керівні посади юридичних консультацій у багатьох регіонах країни формувалися головним чином з адвокатів-практиків.

Основними функціями завідувачів юридичними консультаціями залишалися контроль за поточною роботою консультації, проведення виробничих нарад, складання звітів про роботу консультацій. Завідувач консультацією значною мірою координував роботу рядових адвокатів і винагороду за неї. Він мав стежити за звітністю, займатися плануванням, стежити за трудовою дисципліною, вести облік виконаної роботи.

У роки війни продовжували функціонувати партійні організації при обласних колегіях адвокатів. Протоколи засідань партійного комітету дають змогу краще зрозуміти коло проблем, з якими зіткнулися органи захисту

в роки війни. На партійних зборах обговорювалися всі поточні проблеми адвокатури. Жорстко каралися запізнення і випадки відсутності на зборах. Неодноразово керівники колегії наголошували: «Не можна ставити свої інтереси вище за партійні».

У воєнний період контроль за органами адвокатури державною владою здійснювався відповідно до Наказу народного комісаріату юстиції СРСР «Про поліпшення роботи юридичних консультацій колегії адвокатів» від 29 серпня 1943 р. № 21 [4] і інструкції народного комісаріату юстиції СРСР «Про організацію контролю за якістю роботи адвокатів» від 26 грудня 1944 р. № 64. У першому документі народний комісаріат юстиції випустив рекомендації про порядок і форми роботи виробничих нарад. Вони скликалися щомісяця в обов'язковому порядку в юридичних консультаціях із кількістю понад 5 осіб. Основним їхнім завданням було обговорення матеріалів узагальнення адвокатської практики і перевірок якості захисту, розбір виступів у судах, «повідомлення та доповіді висококваліфікованих адвокатів», адвокатів-початківців і стажистів із розбором «позитивних моментів і помилок», обговорення директив народного комісаріату юстиції, питань організації роботи консультацій та ін. [7].

В інструкції були позначені «серйозні недоліки» в роботі адвокатів, серед яких: погане вивчення матеріалів справ, невідповідні судові промови, недбале складання судових документів, недостатній прояв необхідної наполегливості в проведенні правильної лінії захисту. Було рекомендовано посилити контроль за виступами в суді (в окремих випадках організовувати їх стенографування), консультаційною діяльністю, юридичною допомогою, яка надавалася адвокатами державним і громадським організаціям за договорами, за діяльністю адвокатів, які працюють у віддалених районах. Завідувачі юридичними консультаціями мали періодично переглядати реєстраційні картки і книги з правовими порадами.

Аналіз протоколів та звітів 1941–1944 рр. про діяльність районних та міських юридичних консультацій демонструє, що президіями колегій адвокатів була виявлена надзвичайна кількість недоліків у роботі завідувачів і загалом адвокатських консультацій. Цей контроль здійснювався президією за двома основними напрямками (обстеження роботи юридичних консультацій та діяльності окремих адвокатів), що не завжди були ефективними.

Як правило, на засіданнях президії колегії, який стосувався ревізій юридичних консультацій і перевірок окремих адвокатів, обговорювалася якість ділових паперів, які склалися, розбиралися конкретні справи, що проводилися адвокатами, відслідковувалася політичний і культурний рівень адвокатів, перевірялися знання творів класиків марксизму. Також розглядалися питання, пов'язані з виробничою, масово-правовою та оборонною роботою юристів.

Проведені перевірки показали низьку якість роботи. Серед найбільш суттєвих зауважень, які були зазначені ревізорами в діяльності юридичних консультацій, виділялися такі, як відсутність звітності

та обліку, плану робіт, взаємозв'язку з районними радянськими і партійними органами, максимальне стягнення гонорару у справах, які не становлять особливої складності, нерівномірний розподіл справ між адвокатами, незнання реєстраційних карт, малограмотність, неучасть у соціалістичному змаганні, наявність неетичних вчинків, низький ідейно-політичний рівень.

Вказаний перелік зауважень переконливо свідчить про те, що ревізори приділяли велику увагу не тільки професійним, а й політичним аспектам роботи колективів адвокатів. Завідувачі районними консультаціями здебільшого не мали управлінського досвіду роботи. Як правило, вони закінчували або юридичні курси, або юридичні школи. Саме тому найчастіше й виникали проблеми з трудовою дисципліною, непрофесіоналізм, який особливо яскраво проявлявся під час судових засідань, елементарна відсутність грамотності.

І все ж у воєнні роки керівники численних юридичних консультацій були малоосвіченими людьми, відчувалася браку адвокатів у районних консультаціях. Проте в цей період адвокатура зуміла забезпечити виконання низки державних функцій. Найважливішим напрямом роботи адвокатури було надання безплатної юридичної допомоги державним організаціям, військовослужбовцям та членам їхніх сімей.

Насамперед практика такої юридичної допомоги мала місце у великих промислових містах. У воєнні роки це деякою мірою сприяло підвищенню авторитету адвокатури як правового інституту.

Воєнне лихоліття загострило всі проблеми, які були пов'язані із соціальною сферою. Вирішення найскладніших завдань зі створення злагодженого військового господарства, надання всебічної допомоги фронту, організація систем життєзабезпечення і активного функціонування тилового соціуму наповнило новим змістом взаємозалежність і взаємодію суспільства і влади.

У сфері адвокатської практики це, насамперед, відбилося в наданні безоплатної правової допомоги у справах, пов'язаних із пільгами і матеріальним забезпеченням військовослужбовців, членів їхніх сімей, інвалідів війни. Президії колегій виділяли їм найбільш кваліфікованих адвокатів.

Доцільно також зазначити, що паралельно адвокати надавали матеріальну допомогу військовослужбовцям, членам їхніх сімей, інвалідам війни, евакуйованим, передавали кошти до Фонду оборони, сприяли у вирішенні житлових та пенсійних питань, виконували громадську роботу, допомагали у шпиталях. Це явище набуло загального поширення. Президія колегії систематично виділяла кошти на подарунки солдатам, командирам і солдатам Червоної Армії. У 1941 р. був перерахований зарібок за половину робочого дня адвокатів по м. Челябінську для новорічних подарунків, 350 карбованців було віддано для організації новорічної ялинки для військовослужбовців. У 1942 р. в ознаменування 24-ї річниці Робітничо-селянської Червоної Армії на військові потреби була передана 1 тис. Карбованців.

Одночасно варто зазначити, що адвокати здійснювали збір теплих речей в осінньо-зимову кампанію 1941–1942 рр.: до дня річниці Червоної Армії – 282 одиниці (валянки, шапки, рукавиці, шкарпетки), у населення зібрано 154 одиниці. Президія колегії неодноразово надавала матеріальну допомогу сім'ям військовослужбовців-адвокатів.

Також були організовані спеціальні чергування у військкоматах, шпиталях, райрадах, до яких, відповідно, залучалися адвокати. Вони могли працювати у військових шпиталях, вокзальних кімнатах поранених і хворих. Для цього президіями купувалися автомашини, які передавалися для державних потреб. Адвокати систематично залучалися до сільськогосподарських робіт, заготівлі дров, прибирання снігу із залізничних шляхів.

Вищезазначені факти свідчать про істотний внесок адвокатів у перемогу. Колегії адвокатів у роки війни були багатофункціональною організацією, яка надавала активну допомогу фронту особистими кадрами, які брали участь у військових діях, своєю працею і матеріальними ресурсами.

Важливо також зазначити, що політичний тиск на адвокатуру, як і на суспільство загалом, деякою мірою в роки війни послабилося. Звичайно, не припинялися перевірки, державні органи, як і раніше, «дбали» про «політичну благонадійність» адвокатського корпусу, але вся ця робота проходила вже абсолютно в іншому, ніж у передвоєнні роки, масштабі.

На основі дослідження архівних документів та інших матеріалів нами було встановлено, що в роки війни відбулось організаційно-структурне «переналаштування» адвокатури, яке, перш за все, виразилось в розширенні функцій колегії: до традиційної правової роботи додався новий аспект – надання юридичної допомоги військовослужбовцям, членам їхніх сімей, інвалідам війни, збільшення обсягів обслуговування «усуспільненого сектора», навчання стажистів, суспільно-правова діяльність. Склад президії та юридичних консультацій також істотно змінився. У воєнні роки члени президії часто змінювалися у зв'язку з відбуттям на фронт. Наприкінці війни до складу керівних органів колегії входили здебільшого освічені адвокати. З усіх членів президії тільки двоє входили до лав партії – голова і заступник. Юридичні консультації поповнилися евакуйованими захисниками з високою професійною кваліфікацією.

Адвокати розділили всі труднощі війни зі своїм народом, вони надавали матеріальну допомогу армії, безплатно обслуговували фронтовиків, членів їхніх сімей, інвалідів війни, проявляли турботу про сім'ї тих, хто пішов на фронт.

Органи влади закріпили в організаційній структурі колегії ієрархію, подібну до державної, яка допомагала в потрібному для них напрямі використовувати всі форми діяльності адвокатської спільноти.

Велика кількість справ провадилася безплатно. Адвокати, які брали завищені гонорари або отримували гонорари продуктами харчування, здійснювали адміністративний проступок, на них накладалися дисциплінарні стягнення. Мали місце випадки стяг-

нення гонорару натуральними продуктами. У низці випадків вказані порушення спричиняли виключення з колегії і віддання під суд.

Варто зазначити, що багато членів колегії вели паралельно підсобні господарства, тому, окрім професійних питань, у протоколах засідань зборів і президії цього періоду досить часто можна помітити розгляд питань про видачу членам адвокатського колективу позик для купівлі насіння, про оплату організації витрат на оранку городів тощо.

Проаналізувавши архівну документацію та статистичні дані, можна дійти висновку, що адвокатські колегії у воєнний період, загалом зберегли стабільне матеріальне становище, але витрати на надання допомоги військовослужбовцям, членам їхніх сімей, інвалідам війни, проведення великої кількості безплатних юридичних консультацій, допомога «усуспільненому сектору», масова правова робота з населенням і виділення значних сум на навчання стажистів давали про себе знати і привели до зниження рівня доходів членів колегії.

Воєнний період був сприятливий і до вчинення правопорушень вчинених в адвокатських колах. До основних, найбільш поширених та тих, котрі надзвичайно часто могли зустрічатися воєнний період, можна зарахувати обман клієнта, випадки відступу від трудової дисципліни, дезертирство з місця роботи, порушення інструкції народного комісаріату юстиції СРСР «Про порядок оплати за надану населенню юридичну допомогу» від 02.10.1939 р., а також підготовку «невитриманих», малограмотних виступів під час судових процесів, «побутове занепадання» і пияцтво.

Документи періоду, який нами розглядається, засвідчують багато прикладів практики завищення гонорарів. Непоодинокими також були й порушення трудової дисципліни, які знаходили свій прояв у тому, що були відсутні чергові в юридичних консультаціях, не проводилися виробничі наради, спостерігалася відсутність ведення обліку або реєстрації. Найчастіше вони зустрічалися в місцевих та районних юридичних консультаціях. Доволі численними прикладами порушень також можна назвати випадки малограмотних «невитриманих» виступів адвокатів у судових засіданнях. Усе це може вказувати на відсутність у частини провінційних адвокатів фахової дисципліни, освіти, належного морального і культурного рівня.

Доцільно також зазначити, що завдяки помітному зменшенню справ, пов'язаних із «політичною неграмотністю» і деяким ослабленням політичного тиску на адвокатуру у воєнний час, захисники мали змогу більш самостійно і впевнено відстоювати свою позицію в процесі судових засідань.

На підставі досліджених нами документів і матеріалів можна зробити висновок, що в роки Другої світової війни динаміка кадрового складу адвокатів і її деякі кількісні та якісні характеристики змінилися. Органи адвокатури поповнилися евакуйованими адвокатами, рівень освіти і культури яких був значно вище, а стаж професійної роботи – більше, ніж

в їхніх колег. Колегії «омолоджувались», ставали багатонаціональними, проявилася тенденція до фемінізації колегії. Все це деякою мірою на певний час змінило кадрову структуру колегії. Однак, попри це, кваліфікованих працівників і раніше не вистачало, а після 1943 р., коли в країні почався процес реєвакації, проблема дефіциту юридичних кадрів знову загострилася. Однією з головних причин такого скорочення став виїзд досвідчених адвокатів на колишнє місце проживання. Як наслідок, багато консультацій залишилися неуконкомпльтованими.

Колегії адвокатів здійснили низку заходів, спрямованих на поліпшення умов навчання і положення стажистів. Проте в 1945 р. у колегіях і раніше відчувався дефіцит захисників, особливо в районних юридичних консультаціях. Тут в основному працювали колишні стажисти, які пройшли курс навчання, що не могло не відбитися на якості роботи адвокатських організацій.

Кількість дисциплінарних стягнень серед адвокатів за роки війни дещо зменшилася. Серед них найчастіше зустрічалися порушення трудової дисципліни, недотримання вказівок інструкції народного комісаріату юстиції СРСР «Про порядок оплати за надану населенню юридичну допомогу» від 02.10.1939 р., «побутове розкладання» і пияцтво.

Важливо підкреслити, що у воєнний період політична нестійкість членів колегії захисників «хвилювала» радянське керівництво менше, ніж у 30-і рр. XX ст. Помітно зменшилася кількість справ, пов'язаних із «політичною неграмотністю». Політичний тиск на адвокатуру, як і на суспільство загалом, у воєнні роки дещо послабшав.

Надзвичайна ситуація війни привела багатьох вищих керівників країни до висновку, що адвокатура, виступаючи як невід'ємна частина правоохоронної системи, здатна надати більшу юридичну підтримку громадянам та державній системі. Головним видавалося в непростих умовах воєнного часу задати «правильний» вектор управління структурою, використовуючи важелі партійного керівництва.

У роки війни акцент у роботі адвокатури був зроблений на громадській роботі. Визначивши, що робота адвоката в державі має відповідати потребам соціалістичного суспільства, і бачачи в радянському адвокаті провідника і пропагандиста нової ідеології, держава намагалася ретельно контролювати роботу органів адвокатури.

Особливості політичної, економічної та соціальної ситуації воєнного часу визначали характер злочинів, у вчиненні яких обвинувачувалися клієнти адвокатів. В умовах війни підвищену суспільну небезпеку становили всі злочини, але особливе місце займали ті, що пов'язані з розкраданням соціалістичної власності, зерна, витратами і «розбазарюванням» продовольчих товарів, спекуляцією, крадіжками на виробництві. Економіка відчувала дефіцит робочої сили. Дезертирство з підприємств, прогули в умовах війни стали масовими і переслідувалися в кримінальному порядку. До трудової діяльності були залучені сотні тисяч підлітків, людей похило-

го віку і жінок. Неймовірно фізичне і психологічне навантаження несли вони на своїх плечах. Сплеск підліткової злочинності був повсюдним, різко зросла кількість справ за участю неповнолітніх.

Безплатній юридичній допомозі в цей історичний період надавалося більшого значення, зокрема, це стосується надання усних правових порад. У них відбивається принципова позиція держави – зробити доступними послуги адвокатів саме для широких мас населення. Таким чином підвищувався авторитет членів колегії, але й збільшувалося їх навантаження, що негативно відбилося на якості послуг, що надаються. Так, на початку 1945 р., згідно з архівними даними, в середньому на місяць на одного адвоката припадало 42 клієнта. Крім основної роботи, на захисників покладалося багато додаткової, яка була пов'язана з агітаційно-пропагандистською, суспільно-правовою діяльністю. Також адвокати надавали пільгову правову допомогу, займалися навчанням стажистів, підвищували свою кваліфікацію.

Особливим напрямом діяльності адвокатів колегій у роки війни була суспільно-масова, оборонна робота. При райвійськкоматі та призовних пунктах відкривалися консультації, під контролем партійних органів захисники виступали по районах області з правовими лекціями, бесідами, доповідями, були відкриті консультації з надання безплатної юридичної допомоги сім'ям червоноармійців і евакуйованому населенню.

Так, у період Другої світової війни адвокати активно використовувалися державою для вирішення важливих соціальних проблем, вони виконували низку суспільних функцій. З одного боку, якість юридичних послуг, що надавалися захисниками, від цього знижувалася, але з іншого – державою були створені умови для посилення інтенсивності контактів адвокатів і широких верств населення країни. Такі контакти своєю чергою сприяли більш глибокому розумінню адвокатами потреб представників соціальних груп, що найчастіше зверталися до них за допомогою, і тим самим допомагали у вирішенні найбільш важливих для цих груп правових питань. Консультаційно-просвітницька робота, діяльність членів колегії щодо підвищення знань населення в області права, надання йому доступної юридичної допомоги поступово сприяли тому, що за адвокатською спільнотою закріпився статус суспільно значимої організації.

У цей історичний період, здійснюючи нормативно-правову діяльність, влада робила все можливе для її широкого пропагування. Юридичні консультації відігравали важливу роль у популяризації радянського права і організації правової освіти населення.

Проводячи виробничу діяльність, адвокати одночасно мали змогу детально розповідати громадянам про відповідальність за прогули, самовільне залишення підприємств, а також за ухиляння від трудової мобілізації. Невипадково наголошувалося: «Адвокати нарівні з вчителями і лікарями є культурною силою в районі. Вони можуть і мають надавати допомогу місцевим партійним та громадським організаціям у проведенні політико-виховної роботи».

Так, попри досить великий обсяг професійно-виробничої роботи, адвокати проводили ідейно-політичну агітацію, що деякою мірою сприяло підвищенню рівня правової культури населення. У роки війни представники радянської влади проголосили адвокатуру державною організацією, яка була покликана надавати допомогу в здійсненні радянського правосуддя й обслуговувати трудове населення.

Висновки. Роль адвокатів у вирішенні правових проблем радянської держави за умов війни була велика. Адвокати здійснили колосальну роботу, пов'язану з наданням пільгової правової допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей, безплатною юридичною діяльністю з обслуговуванням державних організацій, підприємств і установ, колгоспів і радгоспів. Не варто забувати про суспільно-масові та пропагандистські роботи, навчання стажистів, підвищення власної кваліфікації, адже все це було додатковим навантаженням у режимі звичайної правової діяльності. Адвокатура перебувала у складному періоді свого становлення, вона формувалась як складова частина радянської правової системи в роки Другої світової війни і успішно виборола своє право на визнання державою та суспільством. У цей період постійно збільшувалась кількість звернень із боку громадян та державних органів за наданням

юридичних консультацій. Незважаючи на недостатній рівень фахової підготовки адвокатів, кадровий некомплект у лавах колегій захисників, завдяки активній діяльності адвокатів населенню майже в повному обсязі надавалась необхідна юридична допомога. Особливою категорією тих, кому надавались юридичні консультації, були інваліди війни, військовослужбовці та члени їхніх сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ЦАМО, ф. 16А, оп. 3336, д. 21, л. 26–27.
2. ЦАГО, ф. 1, оп. 23, о. с. 3, л. с. 1.
3. Указ Президиума Верховного Совета СССР «О военном положении» от 22 июня 1941 г. URL: <https://www.lawmix.ru/sssr/15203>.
4. Приказ «Об улучшении работы юридических консультаций коллегий адвокатов» от 29 августа 1943 г. № 21. Сборник приказов и инструкций Министерства юстиции СССР (1936–1948). Москва, С. 395–400.
5. Козинцев А.Я. Советская адвокатура в годы Великой Отечественной войны. *Адвокат*. 2007. № 12. С. 71.
6. Батурина И.В. Организационно-функциональное построение челябинской областной коллегии адвокатов в годы великой отечественной войны. URL: <https://www.docplayer.ru/43962075-international-scientific-journal.html>.
7. Смирнов В.Н. Адвокатура Пермского края, XVII–XXI век. Пермь, 2014. С. 245.

Дурнов Є.С. ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ В УРСР У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Актуальність статті полягає в тому, що з початком війни розпочалася перебудова всього державного механізму радянської держави шляхом повного підпорядкування всіх складових частин суспільства та держави завданням воєнного часу. У статті з'ясовано, що в умовах воєнного стану радянське законодавчо зазнало суттєвих змін. Уже в перші дні війни було видано указ Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан», який встановлював, що в місцевостях, оголошених на військовому положенні, всі функції органів державної влади в галузі оборони країни, забезпечення громадського порядку і державної безпеки належать вищому командуванню військових з'єднань. Винні за злочини, вчинені в місцевостях, оголошених на військовому положенні, підлягали притягненню до кримінальної відповідальності за законами воєнного часу. Це своєю чергою означало звуження процесуальних прав обвинуваченого і мінімізацію участі в таких справах адвокатури. Зроблено висновок, що роль адвокатів у вирішенні правових проблем радянської держави за умов війни була велика. Адвокати здійснили колосальну роботу, пов'язану з наданням пільгової правової допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей, безплатною юридичною діяльністю з обслуговуванням державних організацій, підприємств і установ, колгоспів і радгоспів. Не варто забувати про суспільно-масові та пропагандистські роботи, навчання стажистів, підвищення власної кваліфікації, адже все це було додатковим навантаженням у режимі звичайної правової діяльності. Адвокатура перебувала у складному періоді свого становлення, вона формувалась як складова частина радянської правової системи в роки Другої світової війни і успішно виборола право на визнання державою та суспільством. У цей період постійно збільшувалась кількість звернень із боку громадян та державних органів за наданням юридичних консультацій. Незважаючи на недостатній рівень фахової підготовки адвокатів, кадровий некомплект в лавах колегій захисників завдяки активній діяльності адвокатів населенню майже в повному обсязі надавалась необхідна юридична допомога. Особливою категорією тих, кому надавались юридичні консультації, були інваліди війни, військовослужбовці та члени їхніх сімей.

Ключові слова: юридичні консультації, правова освіта, злочини, адвокат, контроль.

Durnov Ye.S. PECULIARITIES OF THE SOVIET BAR IN UkrSSR DURING WORLD WAR II

The relevance of the article is that with the beginning of the war began the restructuring of the entire state mechanism of the Soviet state by fully subordinating all components of society and the state to the tasks of wartime. The article finds that under martial law, the Soviet legislation has undergone significant changes. Already in the first days of the war, a decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR "On martial law" was issued, which established that in areas declared martial law, all functions of public authorities in the field of national defense, public order and state security belong to the highest military command. connections. Those guilty of crimes committed in areas declared martial law were subject to criminal prosecution under the laws of war. This, in turn, meant narrowing the procedural rights of the accused and minimizing participation in such cases by the bar. It is

concluded that the role of lawyers in solving the legal problems of the Soviet state during the war was great. The lawyers have done a tremendous job of providing preferential legal assistance to servicemen and members of their families, free legal activities with the service of state organizations, enterprises and institutions, collective farms and state farms. We should not forget about public and propaganda work, about the training of interns, about improving their skills, because all this was an additional burden in the ordinary legal activities. Advocacy was in a difficult period of its formation, it was formed as an integral part of the Soviet legal system during the Second World War and successfully won its right to recognition by the state and society. During this period, the number of appeals from citizens and government agencies for legal advice has been constantly increasing. Despite the insufficient level of professional training of lawyers, the staff shortage in the ranks of the panels of defenders due to the active work of lawyers provided the population with almost the necessary legal assistance. A special category of those who received legal advice were war invalids, servicemen and members of their families.

Key words: legal advice, legal education, crimes, lawyer, control.